

Аријус ван Тинховен

СА СРБИМА У СРБИЈИ И АЛБАНИЈИ
1914–1916.

Ратни дневник једног хирурга

ЕДИЦИЈА
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Превела с француској
Кристина Копрившек

Наслов оригинала:
Dr A. Van Tienhoven
AVEC LES SERBES EN SERBIE ET EN ALBANIE 1914–1916
Imprimerie typographique H. Richard, Paris

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2015.

Издавање Едиције *Србија 1914–1918* подржало је
Министарство културе и информисања Владе Републике Србије

АРИЈУС ВАН ТИНХОВЕН

СА СРБИМА
У СРБИЈИ И АЛБАНИЈИ
1914–1916.

РАТНИ ДНЕВНИК ЈЕДНОГ ХИРУРГА

са 84 фотографије и једном картом

Предговор
ВИКТОР БЕРАРД

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

AVEC LES SERBES EN SERBIE ET EN ALBANIE

1914 - 1916

Journal de Guerre d'un Chirurgien

LE

Dr A. VAN TIENHOVEN

Ancien Chirurgien des Hôpitaux de la
Société Française de Secours aux Blessés Militaires
Médecin-Chef de l'Ambulance Néerlandaise en France

**Avec 84 Photographies
et une Carte**

Préface de M. VICTOR BÉRARD

Professeur à l'École des Hautes-Études

PARIS
IMPRIMERIE TYPOGRAPHIQUE H. RICHARD
3, Rue Milton, 3

Предговор

Ово је сведочење једног холандског лекара, тј. једног научног ума и неутралног грађанина, о понашању аустријско-немачке војске у Србији и о повлачењу Срба преко Албаније.

Било је потребно превести ово сведочење на француски језик, на језик дипломатије и демократије, не да би се додатно подстицали нити до унедоглед одржавали мржња међу народима и ратови међу владама, већ да би се пред очима садашње и будућих генерација сачувала верна слика дела и поступака милитаристичких империја. У свом суровом облику, милитаризам Хоенцолерна постао је предмет гнушања свих мислећих и слободних људи. У свом подмуклом и притворном облику, милитаризам Хабзбурга успевао је пола века да буде прихваћен код западних народа, а нове генерације, које су попут пустоловног романа читале *Моје шамновање* Силвија Пелика, нису више веровале у те старе приче о народним мученицима: било је у моди славити ту добру аустријску кућу која се бринула да узме себи све младе народе на прагу њеног дома да би их образовала, неговала, обезбедила им лепу будућности. Ово је сведочење непристрасног посматрача: прочитајте странице 26–29 ове књиге и упоредите их са исказом једног другог неутралног посматрача, швајцарског професора Р. А. Рајса у његовом делу *Како су Аустроугари водили рат у Србији*.

Србија је данас поново освојена. Не знамо у ком стању су је Срби затекли. Одлучни да својој двојној монархији

припоје све северне и западне покрајине, чини се да су их Аустроугари, ако не поштедели, оно методично искористићавали без превише беса и жеље за истребљењем становништва нити пустошењем земље и добара. Јужне и источне покрајине су три године биле ратна позорница; током четрдесет месеци, војске су туда напредовале и узмицале; можемо претпоставити које су биле последице тих победа и повлачења. Али осим тога, ти несрећни простори Битоља, Скопља¹, Ниша и Пирота били су под бугарским терором и ту су, с наумом, освајачи покушали да затру и род и сâм траг српских генерација. Успели су бар да очисте од њих те македонске области у којима је Турчин већ био обавио своја пустошења.

Данас, читаоци ове књиге, како они у неутралним тако и они у савезничким и придруженим земљама, треба да знају шта су народи Србије претрпели за службу Савезу и за човечанство. Из ових веродостојних страница сви грађани новог света треба да науче које материјалне и моралне обавезе сви имамо према тим српским народима: треба да платимо огроман дуг тамо; не треба да га сматрамо тек парчетом папира.

Неки су понекад изражавали бојазан да ће после толиких несрећа српски род – авај! – попут јерменског, бити толико десеткован да никада више неће моћи да достигне ниво садашњег живота... Прочитајте у овој књизи о повлачењу Срба кроз Албанију! Три године након тог повлачења, пошто су преко Крфа и Солуна заобишли читаво грчко полуострво, ти јунаци вратили су се као победници у своју престоницу, Београд, и ослободили своју браћу у Босни, Херцеговини, Хрватској и Банату. Из тих војних сломова, српска војска изашла је још храбрија и бројнија, захваљујући југословенској браћи која су дошла

¹ У оригиналном тексту, В. Берар се служи турским топонимима па за Битољ користи име „Манастир“, а за Скопље „Ускуп“. (Прим. прев.)

из Америке. Са тих згаришта видећемо ускоро како израња једна већа и просперитетнија Србија, захваљујући уједињењу свих оних који говоре српски и који желе једну јединствену и неподељену Србију између Јадрана, Драча и Вардара.

Виктор Берар²

² Виктор Берар био је познати универзитетски професор, историчар и политичар (аутор текста „За Србију”, који је 1915. на „Српски дан“ читан у свим француским школама). (Прим. уредника)

Читаоцу

Ових неколико уводних речи никако немају намеру да буду предговор, за којим заиста не би било потребе. Написавши, наиме, величанствен увод за моју књигу, господин Виктор Берар учинио ми је велику част, на којој с неизмерном радошћу могу овде јавно да му се захвалим.

Али, без икаквог коментара читалац би без сумње тешко схватио везу која постоји између различитих поглавља.

Наиме, моје дело обрађује две различите теме: први део је превод на француски мојих интервјуа датих господину М. Ј. Брусеу³, који су објављени у *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, у рубрици „Onder de Menschen“ (Међу људима), у мају 1915. године.

Кад сам у августу 1915. напустио Холандију да бих ступио у службу Француске, поверио сам своје белешке и фотографије господину Брусеу који их је објавио у форми писане брошуре на холандском.

У целом првом делу говори, дакле, писац Брусе.

Пошто та сећања нису више била намењена новинама неутралне земље, господину Брусеу сам на више места јасније изнео своје мишљење о језивим страхотама које је аустроугарска војска починила у Србији. Оно што те страхоте чини посебно одвратним јесте чињеница да су почињене, имам за то чврст доказ, не као изолована дела од

³ Мари Јозеф Брусе (1873–1941), холандски новинар и писац. (Прим. уредника)

стране неколицине појединаца, већ систематично од стране читаве војске, по наређењима аустроугарске владе и врховне команде, које су своје људе опскрбиле најсуровијим експлозивним мецима. То је суштина, и треба је и даље наглашавати.

Други део ове књиге је превод дневника који сам водио током свог боравка у Албанији, куда сам отишао на позив Холандског комитета за помоћ Србима и који сам објавио 1916. у амстердамским дневним новинама *Algemeen Handelsblad*.

Можда ће неко помислити да сам превише смео, ја који боље рукујем сечивом него пером, да станем у редове бројних писаца који су у последње време посветили дела Србији, али ја мислим да је била моја дужност да допринесем, ма колико год мало то било, ширењу истине о ужасним патњама нанетим овој јадној земљи, која их заиста није заслужила.

Потрудио сам се да увек на највернији начин прикажем оно што сам тамо посматрао.

Кад би бар моје скромне белешке помогле да још порасте наклоност коју сви племенити умови осећају ка Србији и Србима!

Париз, април 1918.

Др А. ван Тинховен

I

УВОД

Коначно, Немачка је била спремна и требало је само пронаћи *casus belli*. Њена верна савезница, Аустрија, побринуће се за то, јер је већ годинама са жаљењем гледала свог јужног суседа како се све више развија: настави ли тако, та земља би могла постати озбиљна конкуренција угарским земљорадницима. Понижења, попут затварања граница за српску стоку, нису била довољна да спрече развој Србије. Године 1908. Аустрија је анексирала Босну и Херцеговину, две покрајине које су скоро искључиво настањивали Срби, и већ тада се замало повео рат против Србије, али утицај и посредовање Русије спречили су га. Затим је уследио чувени Загребачки¹ процес против Срба и Јужних Словена током ког је неоспорно утврђено да је Форгач, аустријски министар у Београду, кривотворио доказе у канцеларији свог посланства.

После Првог балканског рата, пошто су Срби и Црногорци заузели Скадар и Драч, по цену хиљада људских живота, Аустрија им је запретила да ће им одузети те територије силом оружја, ако их они добровољно не напусте. Ипак, на почетку рата Аустрија је изјавила да ће остати неутрална.

¹ У оригиналном тексту коришћен је придев „аграмски“, од „Аграм“, што је стари назив за Загреб. (Прим. прев.)

А кад су Срби, које су Бугари издајнички напали, ове поразили и заузели Македонију, опет је замало избио рат између Аустрије и Србије, из простог разлога што је Србија претила да постане сувише велика.

Из открића која је изнео господин Ђолити на заседању италијанског Дома посланика 5. децембра 1914, сазнајемо да је Аустрија већ желела да крене на Србију, али да се Италија успротивила том пројекту и да је у том тренутку Немачка такође ценила да још није дошло право време. Али 1914. све припреме су биле завршене, а убиство надвојводе престолонаследника било је права прилика да игранка почне. Никада није доказано до које мере су Срби били уплетени у то убиство; али пре би Немачка желела да уклони надвојводу престолонаследника него Србија да у томе сарађује. Јер та мала земља не би добровољно изазвала нови рат након два исцрпљујућа рата која је управо водила. Суђење убицама, обојици аустријским поданицима, спровело се иза затворених врата, а Форгач, који је кривотворио доказе у загребачком процесу 1909, сада је био шеф одељења у Министарству спољних послова и у том својству Берхтолдова десна рука.

Франц Фердинанд убијен је 28. јуна, а 23. јула фон Гизл, аустријски министар у Београду, предаје аустријски ултиматум. До данас, преговори вођени тог месеца између Берлина и Беча нису објављени ни у немачкој белој књизи, ни у аустријској црвеној књизи. Наведени ултиматум је најдрскији документ икада предат једној независној држави; стога се углавном очекивало да га Србија одбаци. Читав свет се изненадио, дакле, одговором Србије која је зарад мира удовољавала захтевима Аустрије у готово свим тачкама. Тек по питању ставова који су задирали у њену независност, и који би од Србије скоро направили аустријског вазала, Србија је затражила наставак преговора: изразила је спремност да затражи арбитражу Хашког суда.

Међутим, Аустрија, која се одлучила за рат, прекинула је одмах дипломатске односе и објавила рат 28. јула. Будућ-

ност ће показати да ће то бити највећи и најсуровији рат од свих који су икада вођени.

Током претходна два рата већ сам био у Србији и тамо сам научио да упознам народ властитим посматрањем. То је народ, не дивљака и убица, као што аустријска штампа увек жели да га прикаже, већ обичних сељака, који само жели да га оставе на миру. Народ који има идеал, ипак, који гаји сан да још једном успостави велико српско царство из XIV века које је свој врхунац доживело под царом Душаном, али које је пропало 1389. под кнезом Лазарем чију војску је султан Сулејман потукао на Косову.

Срби су пропали под Турцима пет векова, али никада нису изгубили осећај своје националности и упркос вишевековном страдању сачували су свој језик и веру. То је врло значајно, јер ислам, прожет начелом светог рата, није подносио другу веру крај себе. Где бисмо боље могли проверити истинитост ове тврдње ако не у холандским колонијама у којима је живело становништво посвећено тако живом култу Буда да је саградило велики споменик Боробудур, а које се, међутим, за врло кратко време преобратило у ислам?

И тако се српски народ борио и тукао готово петсто година за своја уверења, свој језик и своју веру, и сањао о обнови великог српског краљевства. Аустрија га је увек осујећивала у његовим тежњама, а анексија Босне и Херцеговине је, изгледа, ставила тачку на сваку наду.

Србија поседује стару уметност и стару књижевност; у својим народним песмама она опева, махом меланхолично, своје негдашње јунаке. Те песме и те мелодије, које изражавају сан о ослобођењу, лепе су и дирљиве. Кад их човек слуша, увече, уз пратњу једножичаног инструмента, гусала, оне продиру у најдубље делове душе.

Интервјуи дати господину М. Ј. Брусеу
за *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 1915. године
и одломци из дневничких бележака

II

Тек шћо је оздравио од њејавој шћифуса, докћор Ван Тинховен враћћо се у Хај. Али неколико дана њроведених уз нећу њородице изузећино су убрзали њејов оћоравак. Већ је мноћо боље изћледао кад смо оћишли да се срећнемо са њим њо дрући њућ, у њејовој соби коју је увесељавало њролећно сунце, да бисмо настћавили наш инћервју. Докћор је у рукама држао свој дневник. И није више било сумње: млади и њредузимљиви хирурћи већ је њовраћћо сву своју енерћију и био њрејун идеја за блиску будућностћ – њредлаћао је, на њпример, да одржи неколико конференција са њројекцијама – као и за даљу будућностћ. А знамо, заистћа, да је крајем авћусћа докћор Ван Тинховен оћћућовао у својсћиву хирурћа, овоћа њућа у Француску.

– Дакле, 28. јула Аустћрија је објавила раћи – рекао сам да бисмо настћавили разћовор шћамо иде је њрекинући. – Увече, 29. јула, крећећи из Берлина са медицинском сесћром, ћосћоћицом Де Гроће, која вам се одмах њридружила, сћижећи у Варшаву, а шћамо вам је немоћуће да наћећи месћо у ћоследњем брзом возу за Одесу...

– Да, али не дамо ми да нас нешто тако незнатно скрене с пута. На шалтеру нам рекоше да су сва места продата и... обратим се, дакле, неком лицу са златним гајтанима, неком руском генералу. Успех да га убедим. Послао је једног полицајца, наложивши му да ослободи два места за нас у првом разреду. И то усред свег тог нервирања, свих емоција мобилизације. Тренутак... Извините, моје фотографије су још увек у ковчезима, али хтео бих да вам

*Мобилизација у Русији.
Полазак војној воза. Многo жена у жалосћи.*

покажем једну скупину жена у сузама, на поласку првог војног воза. Да, свуда сам фотографисао тих дана, и у Русији; фотографисао сам и у возу упркос великој узнемирености једног мог пријатеља из Одесе који ме је готово преклињао да сакријем апарат у његов подрум, ако нећу да ме депортују у Сибир.

Али увече, по доласку нашег дупке пуног воза у Одесу, почеше тешкоће. Замислите, сав наш пртљаг, сви моји инструменти остали су за нама, у том метежу. Сви наши сандуци, са свим оним што смо понели, били су изгубљени, без наде да буду пронађени. А у суботу увече морали смо да наставимо путовање бродом, за Галац.

У међувремену, живели смо усред свег тог узбуђења тих првих дана: гледали смо поворке које су на челу носиле портрете цара и царевића и при чијем проласку су се пролазници морали зауставити – узнемиравали би вас ако не бисте скинули шешир. Међутим, морам да кажем да су они